

CONSIDERAȚII PRELIMINARE ASUPRA UTILAJULUI LITIC DIN AȘEZAREA PRECUCUTENIANĂ DE LA TÂRGU FRUMOS

DE

DUMITRU BOGHIAN, SENICA TUDOSE

Între vestigiile folosite pentru reconstituirea modului de viață a comunităților aparținând culturii Precucuteni un loc destul de important ar trebui acordat utilajului litic cioplit care, prin tipologie, analiză cantitativă, tehnologie experimentală și studii traseologice, poate să ne ofere date extrem de interesante referitoare la evoluția generală a grupelor umane din epoca respectivă. Din păcate, până în momentul de față numărul lucrărilor care să ia în discuție problemele legate de industria litică cioplită precucuteniană (Tripolie A) este destul de redus¹, neoliticienii plecând de la ideea că pentru societățile a căror existență s-a plasat după inventarea modului de producere a ceramicii, aceasta constituie indicele tipologico-statistic fundamental. Nu contestăm acest punct de vedere dar facem precizarea că în cadrul factorilor multipli ce determină evoluția unei societăți, ceramica reprezintă doar un reflex al unor transformări mai mult sau mai puțin profunde. În domeniul uneltelor, perfecționarea se face mult mai lent, dar odată petrecută o schimbare, aceasta antrenează după sine alte transformări ce ne permit să delimităm mai ușor și mai clar etapele evoluției istorice. În lucrarea de față ne-am propus să analizăm din perspectivă tipologică și cantitativă uneltele și armele din piatră cioplită descoperite până în prezent în așezarea precucuteniană de la Târgu Frumos „Baza Pătule”, încercând să desprindem pe această bază câteva considerații referitoare la locuirea neolitică de aici².

Semnaltă în urma cercetărilor de teren, această stațiune a început a fi explorată sistematic din anul 1990. Așezarea se află în partea de NNE a orașului Târgu Frumos, pe un fragment de terasă, în partea dreaptă a pârâului Adâncata (afluent de stânga al Bahluețului), la circa 350 m SSE de Abatorul de Păsări și aproximativ 250 m nord de Fabrica de Stofe „Donatric SA”. Până în prezent, din cele aproximativ 10 ha ale așezării, a fost cercetată integral³ o suprafață de 110 m²: secțiunea I (S I) orientată N-S cu o lungime de 45,50 m și o lățime de 2 m; secțiunea a II-a (S II) cu o lungime de 5 m, trasată în prelungirea peretelui unui beci modern, realizându-se împreună cu acesta un profil complet pentru o lungime de 12,60 m și o lățime de 2 m; caseta (secțiunea) a III-a (S III), de sondaj, cu o lungime de 2 m și o lățime de 2 m; secțiunea a IV-a (S IV) cu o lungime de 28 m și o lățime de 2 m, din care a fost cercetată până la adâncimea de 0,60 m suprafața cuprinsă între m 0 - 24 și până la -1,75 porțiunea cuprinsă între m 24 și m 28.

Coroborând datele oferite de cercetarea celor patru secțiuni s-au diferențiat trei niveluri arheologice cu patru etape de locuire (facem precizarea că numerotarea nivelurilor s-a făcut de jos în sus): *nivelul I* (-1,25 - 1,75 m) (cel mai vechi) situat într-un sol lutos, compact, de culoare brun deschisă cu foarte

¹ Al. Păunescu, *Evoluția uneltelor și armelor de piatră cioplită descoperite pe teritoriul României*, București, 1970; S. Marinescu-Bîlcu, *Cultura Precucuteni pe teritoriul României*, București, 1974; idem, *Târpești. From Prehistory to History in Eastern Romania*, B.A.R., International Series 107, Oxford, 1981; V. G. Zbenovici, *Ranyij etap tripol'skoj kul'tury na territorii Ukraïny*, Kiev, 1989.

² Autorii mulțumesc și pe această cale conf. dr. Nicolae Ursulescu, pentru prilejul oferit de a lucra pe șantier și pentru posibilitatea prelucrării utilajului litic, ca și cercet. dr. Vasile Chirica, pentru sprijinul acordat în determinarea utilajului litic și pentru sfaturile legate de elaborarea lucrării.

³ N. Ursulescu, D. Boghian, *Șantiierul arheologic Tîrgu Frumos „Baza Pătule”*, comunicare susținută la cea de-a „XXV-a Sesiune națională de rapoarte privind rezultatele cercetărilor arheologice din anul 1990”, Piatra Neamț, 2-5 mai 1991; idem, *Așezarea precucuteniană de la Tîrgu Frumos, jud. Iași*, comunicare susținută la a „XXVI-a Sesiune națională de rapoarte privind rezultatele cercetărilor arheologice din anul 1991”, Iași 15-17 mai 1992; idem, *Așezarea precucuteniană de la Tîrgu Frumos. Campania din 1992*, comunicare susținută la a „XXVII-a Sesiune națională de rapoarte privind rezultatele cercetărilor arheologice din anul 1992”, Constanța, 13-16 mai, 1993.

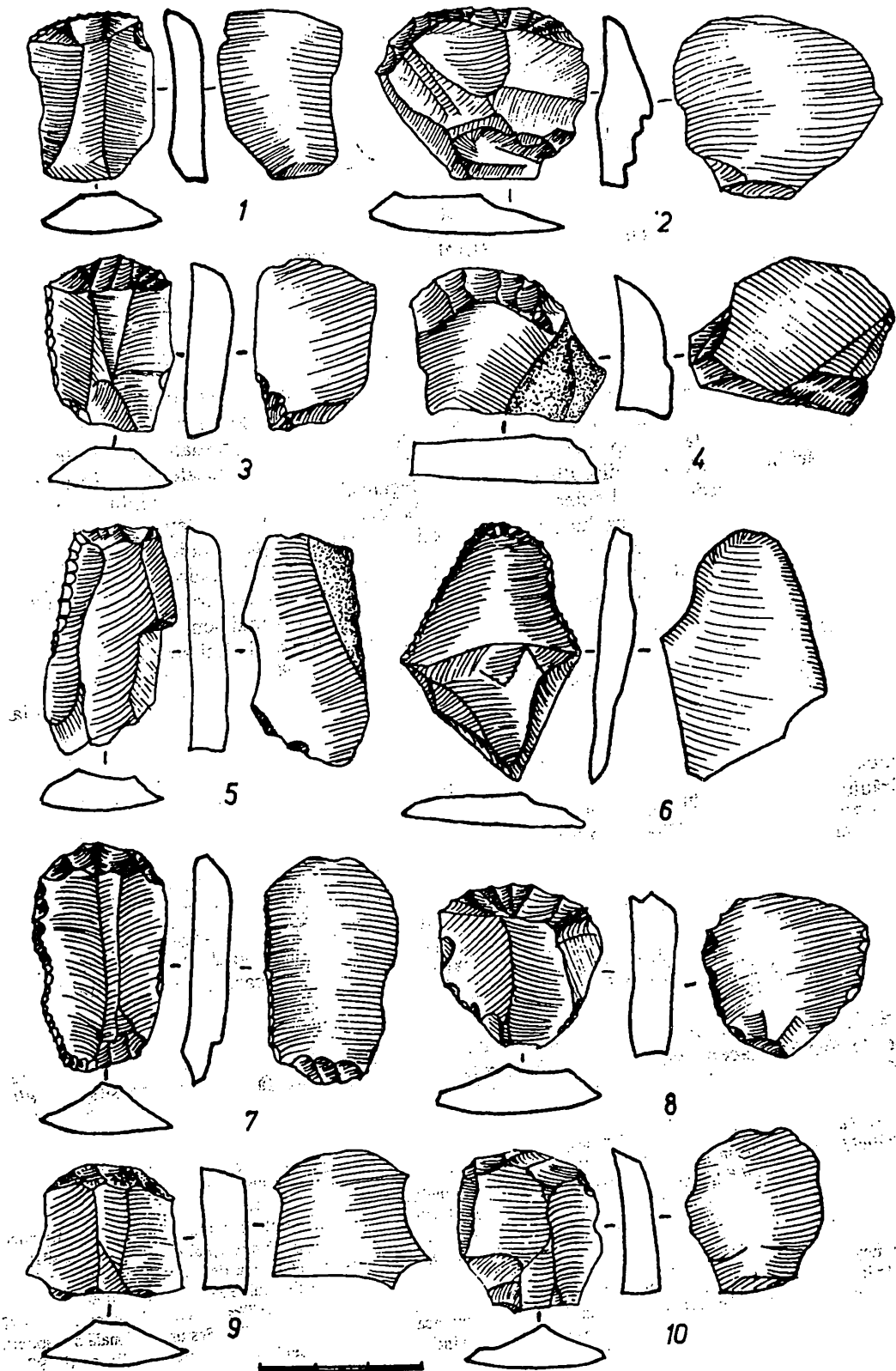

Fig. 1. Târgu Frumos. Unelte de silex. 1-10 gratoare.

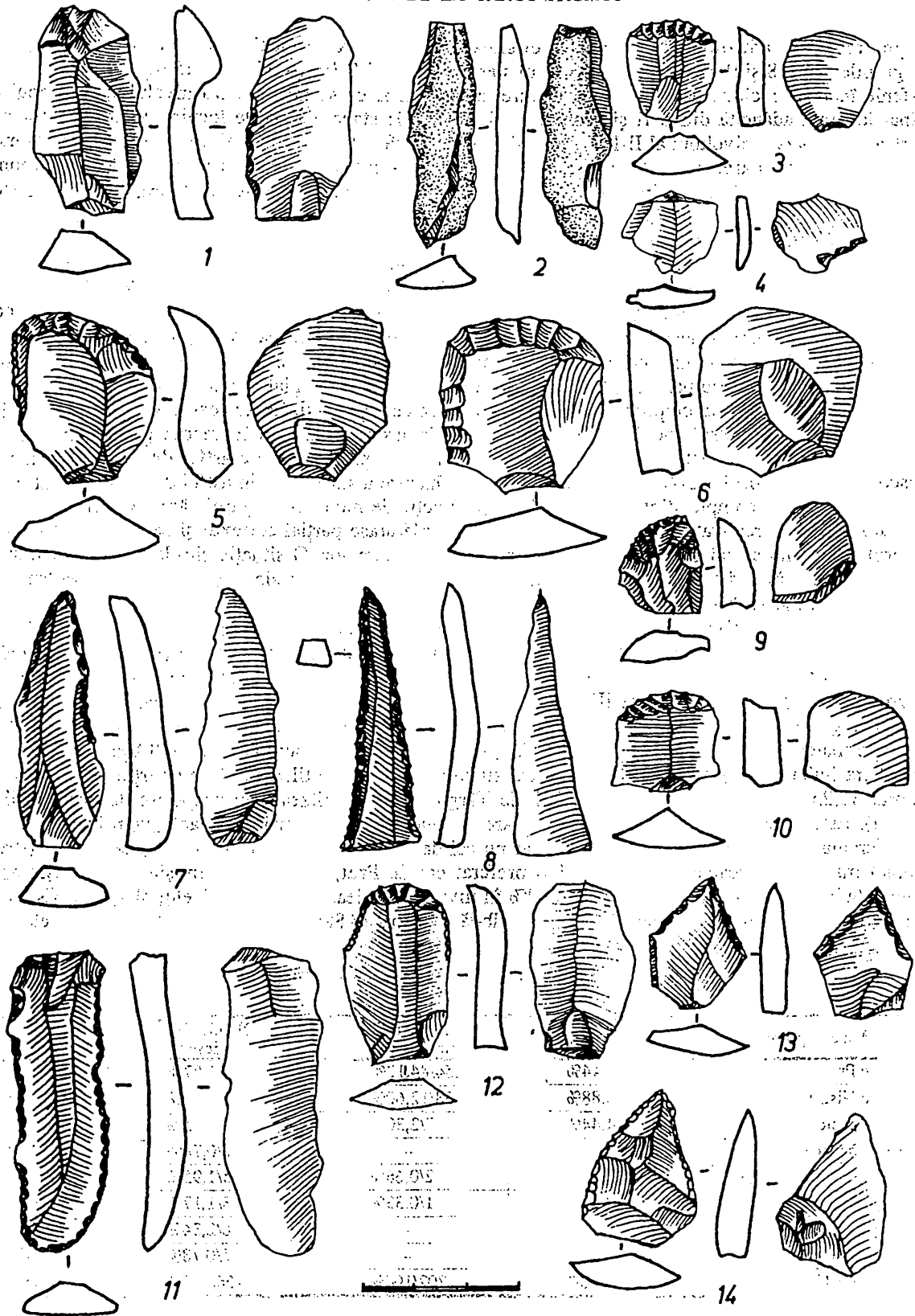

Fig. II. Târgu Frumos. Unelte și arme de silex. 1, 3, 5-6, 9-10, 12, grătore; 2, lamă neretușată; 4, piesă geometrică; 7-8, străpungătoare; 11, lamă retușată; 13-14, vârfuri de săgeată.

puține materiale arheologice. În acest nivel situăm prima etapă de locuire Precucuteni III, în-el săpându-se gropile nr. 7, 8 și 9 care perforează stratul steril; *nivelul al II-lea* (- 0,75 - 1,25 m) într-un sol de culoare cafenie închisă, include două etape de locuire: etapa a II-a, ce se află la baza nivelului; în timpul ei s-au săpat locuința adâncită din S II și gropile nr. 1, 10 și 11; etapa a III-a de locuire, aflată la mijlocul și în partea superioară a nivelului al II-lea, căreia îi aparțin L 1/S I; L 3/S I și S IV, ce suprapun gropile menajere din etapele anterioare; *nivelul III* (- 0,30 - 0,75 m), în sol de culoare brun-deschisă, cu carbonați, ce cuprinde a IV-a etapă de locuire a așezării căreia îi aparține L 2/S IV. Peste aceste trei niveluri s-a suprapus stratul post-Precucuteni, încadrat într-un sol de culoare negricioasă, cu structură compactă, cu sporadice urme arheologice; urmează stratul vegetal, actual.

În suprafețele cercetate s-a constatat că locuințele nu au fost construite pe platforme, prezentându-se ca aglomerări de materiale și lipitură de perete asociate, în toate cazurile, cu vetre. Complexele de locuire au furnizat o cantitate importantă de material ceramic din pastă fină, semifină și grosieră, decorat cu motive incizate (spiralo-meandrice și geometrice) și cu pictură roșie crudă. Alături de ceramică s-a descoperit o relativ bogată plastică antropomorfa și o cantitate impresionantă de material osteologic, unelte de os și cupru, podoabe și un număr destul de mare de unelte și arme din piatră cioplită și șlefuită.

Relativ la industria cioplită: uneltele, armele, nucleele și deșeurile au fost descoperite atât în locuința adâncită cât și în cadrul locuințelor de suprafață, în gropi (mai ales în marea groapă nr. 1), în toate straturile de cultură. Exista, cu siguranță, o specializare în producerea de astfel de piese, documentată de descoperirea, în cadrul așezării, a unor ateliere de prelucrare a silexului. Un astfel de atelier a fost descoperit în L 2/S IV și era compus dintr-o gresie plată, cu funcție de nicovală, în jurul căreia se aflau deșeuri, și un percutor de silex, realizat dintr-un nucleu căruia i se înlăturase parțial cortexul și care, datorită unei alterări în profunzime nu a mai putut fi folosit pentru extragerea lamelor. O situație similară s-a constatat și în L 3/S I și S IV iar în L 4/S IV s-au descoperit chiar trei nicovale de gresie și câteva percutoare lângă care se aflau numeroase așchii și deșeuri.

Din cele trei niveluri precucuteniene, cu patru etape de locuire, au fost recuperate 603 piese de piatră cioplită: 45 din nivelul I, 302 din nivelul al II-lea și 256 din nivelul al III-lea (tab. II). Considerăm chiar după această sumară statistică că este vorba de o așezare foarte bogată, dacă avem în vedere că, la Târpești⁴ din nivelul Precucuteni III ce cuprinde 10 locuințe, 3 mari alveolări, 2 șanțuri (unul de apărare) și câteva gropi - deci dintr-o așezare mult mai întinsă -, nu au fost recuperate decât 372 piese⁵. În ceea ce privește materia primă utilizată, precizăm că, spre deosebire de comunitățile de la Târpești, care moștenesc pe filiera liniar-ceramică o predilecție pentru silicolit (pe care îl utilizează în proporție de 56,45%, față de numai 32,25% silexul⁶) precucutenienii de la Târgu Frumos utilizează în proporție de peste 80% silexul (tab. I). Este vorba, cu siguranță, de o adaptare la condițiile locale mai ales dacă avem în vedere așezările din Ucraina, unde este folosit tot silexul, dar nu cel de Pruf ca la Târgu Frumos, ci a celui de Nistru⁷. S-au folosit mai multe varietăți de silex, fiind preferat cel de Prut, de culoare cenușie sau cenușie-negră cu pigmentații albe: 84,44% în nivelul I; 84,10% în nivelul al II-lea; 71,87% în nivelul al III-lea. Este urmat, în proporții mult mai mici, de silexul de Nistru, alb-lăptos, mat (8,88% în nivelul I; 12,60% în nivelul al II-lea;

TABELUL I. Târgu Frumos. Materiile prime

Materia primă	Nivelul I nr. piese/%	Nivelul II nr. piese/%	Nivelul III nr. piese/%	Total nr. piese/%
Silex de Prut	38/84,44%	254/84,10%	184/71,87%	476/78,94%
Silex de Nistru	4/8,88%	38/12,60%	49/19,14%	91/15,09%
Silex balcanic	2/4,44%	7/2,30%	5/1,95%	14/2,33%
Silex de Vrancea	-	-	2/0,78%	2/0,33%
Silex central moldovenesc	-	2/0,66%	5/1,95%	7/1,16%
Gresie silicioasă	1/2,22%	1/0,33%	3/1,17%	5/0,83%
Marnă	-	-	6/2,34%	6/0,99%
Jasp	-	-	2/0,78%	2/0,33%
TOTAL GENERAL	45/100%	302/100%	256/100%	603/100%

⁴ S. Mărinescu-Bîlcu, M. Cărciumaru, A. Muraru, *Contribuții la ecologia locuirilor pre- și protoistorice de la Târpești*, în MemAntiq, IX-XI, 1977-1979, 1985, p. 650.

⁵ *Ibidem*, tabelul 3, p. 649.

⁶ *Ibidem*, tabelul 2, p. 648.

⁷ V. G. Zbenovici, *op. cit.*, p. 47.

TABELUL II Târgu Frumos. Tipologia utilajului litic cioplit

Tipul de piesă		Nivelul I nr. piese/%	Nivelul II nr. piese/%	Nivelul III nr. piese/%	Total nr. piese/%	
1. Gratoare	2. pe aşchii	convexe	6/40%	52/39,70%	38/37,62%	96/38,87%
		oblice	1/6,67%	-	1/0,99%	2/0,81%
		duble	-	1/0,76%	1/0,99%	2/0,81%
		cu umăr	-	-	1/0,99%	1/0,40%
		atipice	-	2/1,53%	-	2/0,81%
		carenate	1/6,67%	-	-	1/0,40%
		drepte	1/6,67%	2/1,53%	-	3/1,21%
		unguiforme	-	1/0,76%	-	1/0,40%
		semicirculare	-	4/3,05%	-	4/1,62%
	3. pe lame	combinat	-	3/2,29%	-	3/1,21%
		tip evantai	-	4/3,05%	-	4/1,62%
		oblice	-	-	1/0,99%	1/0,40%
		semicirculare	-	2/1,53%	-	2/0,81%
		convexe	1/6,67%	7/5,34%	9/8,91%	17/6,88%
		circulare	-	2/1,53%	-	2/0,81%
		ogivale	-	2/1,53%	-	2/0,81%
		Burinc	-	2/1,53%	4/3,96%	6/2,43%
		4. lame	retușate	4/26,66%	24/18,32%	18/17,82%
	trunchiate		1/6,67%	4/3,05%	9/8,91%	14/5,66%
cu lustru	-		2/1,53%	2/1,98%	4/1,62%	
cu scobituri retușate	-		1/0,76%	2/1,98%	3/1,21%	
Străpungătoare	-	8/6,10%	6/5,94%	14/5,66%		
Piese geometrice	-	3/2,29%	3/2,97%	6/2,43%		
Vârfuri de săgeți	-	4/3,05%	6/5,94%	10/4,05%		
Total	15/100%	131/100%	101/100%	247/100%		
Lame neretușate	17/56,67%	111/64,92%	67/43,23%	195/54,77%		
Așchii/deșeuri	11/36,67%	57/33,33%	83/53,55%	151/42,42%		
Nuclee/percutoare	2/6,66%	3/1,75%	5/3,22%	10/2,81%		
Total	30/100%	171/100%	155/100%	356/100%		
TOTAL GENERAL	45	302	256	603		

19,14% în nivelul al III-lea) și balcanic, galben cafeniu (4,44% în nivelul I; 2,30% în nivelul al II-lea; 1,95% în nivelul al III-lea). Sporadic, apar anumite piese confecționate din alte varietăți de silix: central moldovenesc și de Vrancea⁸ sau din silicolit, gresie silicioasă și glauconitică, marnă și jasp (tab. I). Predilecția față de silixul de Prut poate fi explicată printr-o relativă apropiere față de o astfel de sursă de materie primă. Silixul de Nistru a putut ajunge aici, atât sub forma produselor finite, cât și sub formă de bulgări informi (nuclee), fapt documentat de prezența în așezare a unor așchii și deșeuri din această materie primă. În ceea ce privește celelalte varietăți de silix prezența lor în așezare constituie o dovadă certă a existenței unor schimburi intercomunitare.

În realizarea analizei materialului litic am folosit tipologia utilizată de Al. Păunescu⁹, căreia i-am adus anumite adăugiri necesare, având în vedere distanța în timp ce ne desparte de elaborarea acestei lucrări. Am împărțit cele 603 piese descoperite până în prezent în trei categorii care corespund unor etape ale activității de confecționare a instrumentarului litic: a) produse primare de debitaj; b) unelte finite (care au suferit o prelucrare ulterioară extragerii lor din nucleu); c) deșeuri. Din numărul total de piese de piatră cioplită descoperite la Târgu Frumos 59,03% reprezintă produsele primare de debitaj și deșeurile, iar 40,97% unelte și armele finite.

⁸ Determinările au fost făcute după clasificarea lui E. Comșa, *Über die Verbreitung und Herkunft einiger von den Jungsteinzeitlichen Menschen auf dem Gebiete Rumäniens*

verwendeten Werkstoffe, in Ekvönyve-Szeged, 1966-1967, p. 25-33.

⁹ Al. Păunescu, *op. cit.*, p. 45-47.

În cadrul uneltelor finite și la Târgu Frumos – ca în toate așezările contemporane¹⁰ – gratoarele sunt piesele cele mai numeroase: 66,68% în nivelul I; 62,61% în nivelul al II-lea; 50,49% în nivelul al III-lea. Încă din nivelul I sunt atestate atât gratoarele pe lame (60,01% din totalul uneltelor finite ale nivelului), cât și cele pe așchii (6,67), nivelul fiind însă destul de sărac în piese tipice (doar 15 exemplare). Cele mai numeroase gratoare (6 exemplare reprezentând 40%) au partea activă convexă și sunt lucrate pe lame mijlocii cu secțiune triunghiulară. Ca piese deosebite remarcăm un gratoar din silex balcanic, cu latura stângă retușată (fig. I/7) și un altul asemănător, confecționat din silex de Nistru (fig. I/3). Convex este și un alt gratoar – din silex de Prut – probabil neterminat, cu o scobitură retușată pe latura dreaptă și cu un început de retușare pe latura stângă, destinat, presupunem, a fi o unealtă combinată cu funcție multiplă (fig. III/5). În categoria uneltelor polifuncționale se înscrie și un alt exemplar de gratoar convex din silex de Prut, confecționat pe așchie, și combinat cu un străpungător atipic (fig. IV/3). Dintre celelalte subtipuri de gratoare amintim un exemplar oblic, pe lama microlitică, asemănător cu o piesă geometrică (fig. V/9), un altul drept, pe lamă mijlocie de decorticare, cu rețușe și urme de lustru pe ambele suprafețe ale laturii stângi, ambele din silex de Prut. Remarcăm existența în acest nivel a unui gratoar carenat, lucrat din silex de Nistru, cu o formă apropiată de cele din paleoliticul superior. În nivelul II, numărul gratoarelor crește, ajungând la 82 de exemplare, ceea ce reprezintă o proporție de 62,61% din totalul pieselor tipice ale nivelului. Menționăm că este cel mai bogat nivel din așezare, fiind reprezentat – în lista noastră tipologică – cu toate tipurile și aproape toate subtipurile de unelte. Se observă o creștere a numărului gratoarelor lucrate pe așchii, proporția lor dublându-se față de nivelul precedent (de la 6,67% la 12,98%), ca și a exemplarelor lucrate pe lame (ca proporție cunosc o ușoară scădere de la 60,01% la 49,63%). Tipologic, în cadrul acestei grupe cele mai numeroase gratoare continuă să fie cele convexe (39,70%), realizate în porțiunea distală a unor lame în general mijlocii, dar și microlitice. Ca variante putem aminti gratoarele pe capăt de lamă cu latura stângă retușată (3 exemplare lucrate din silex de Prut) (fig. II/6; V/8) sau cu ambele laturi retușate (3 exemplare din care unul din silex de Prut și două din silex balcanic) (fig. IV/9)). Menționăm de asemenea, prezența unor exemplare atipice (două, din care unul cu laturile parțial retușate, din silex balcanic, iar celălalt realizat pe o lamă de decorticare, din silex de Prut) și drepte (tot două exemplare, din silex de Prut, din care unul pe lamă microlitică, lucrat cu o deosebită finețe). Varietatea acestei grupe tipologice este ilustrată și de prezența gratoarelor semicirculare (4 exemplare microlitice) și a celor combinate (gratoar-străpungător) (3 exemplare) sau duble (1 exemplar) (fig. V/12).

Mai puțin numeroase, gratoarele pe așchii cunosc și ele o mare diversitate. Cele mai multe sunt, ca și cele confecționate pe lame, gratoarele convexe (7 exemplare). Remarcăm un exemplar pe așchie microlitică cu latura dreaptă retușată și alte trei, pe același tip de suport – așchiile – dar de decorticare. În același nivel menționăm și prezența gratoarelor tip evantai (cu partea activă mai mare decât extremitatea opusă) (4 exemplare) (fig. V/15), a celor semicirculare (4 exemplare, din care unul din silex balcanic, iar celelalte din silex de Prut), ogivale (2 exemplare) (fig. II/9) și circulare (2 exemplare) (fig. IV/1).

În nivelul III proporția gratoarelor cunoaște o ușoară scădere (de la 62,61% în nivelul al II-lea, la 50,49% în acest nivel) păstrându-se însă aproximativ același raport dintre gratoarele pe lame și cele pe așchii (4/1). Se remarcă însă o scădere a diversității tipologice. Cu excepția a câte unui exemplar de gratoar oblic (cu rețușe pe partea dorsală a laturii drepte), cu umăr, și a unui dublu convex, toate celelalte 38 de piese de acest tip sunt convexe, pe capăt de lamă. Menționăm, de asemenea, că toate exemplarele sunt de dimensiuni mijlocii, lipsind cu desăvârșire cele microlitice. Remarcăm prezența exemplarelor cu una din laturi retușate și a unuia cu urme de lustru pe latura stângă. Gratoarele pe așchii sunt și ele puțin variate. Menționăm 9 exemplare convexe, din care 8 din silex de Prut și unul ușor oblic, din silex de Nistru, iar altul oblic, pe așchie mijlocie, din silex de Prut (fig. V/2).

În ordinea proporțiilor, grupa gratoarelor este urmată de cea a lamelor (reamintim că ne referim doar la exemplarele care, după desprinderea din nucleu, au suferit o amenajare ulterioară). Și la Târgu Frumos – ca de altfel în toate stațiunile cercetate¹¹ – procentul acestor unelte nu scade sub 20%. În primul nivel s-au descoperit doar 4 lame retușate, reprezentând 26,66% din totalul uneltelor finite. Una din piese are rețușe pe ambele laturi (fig. II/11), iar alte două – numai pe latura dreaptă. Demnă de menționat este existența unei lame cu latura stângă retușată, confecționată din gresie (fig. VI/3). Deși în alte stațiuni precucuteniene această materie primă era destul de intens folosită (la Târpești procentul pieselor confecționate din gresie ajunge până la 8,59%¹²) exemplarul din acest nivel de la Târgu Frumos este singurul ce poate fi trecut în

¹⁰ S. Marinescu-Bîlcu, *op. cit.*, 1981, p. 27-28; V. G. Zbenovici, *op. cit.*, tabelul I, p. 48-49.

¹¹ *Ibidem.*

¹² S. Marinescu-Bîlcu, *op. cit.*, 1985, tabelul 5, p. 649.

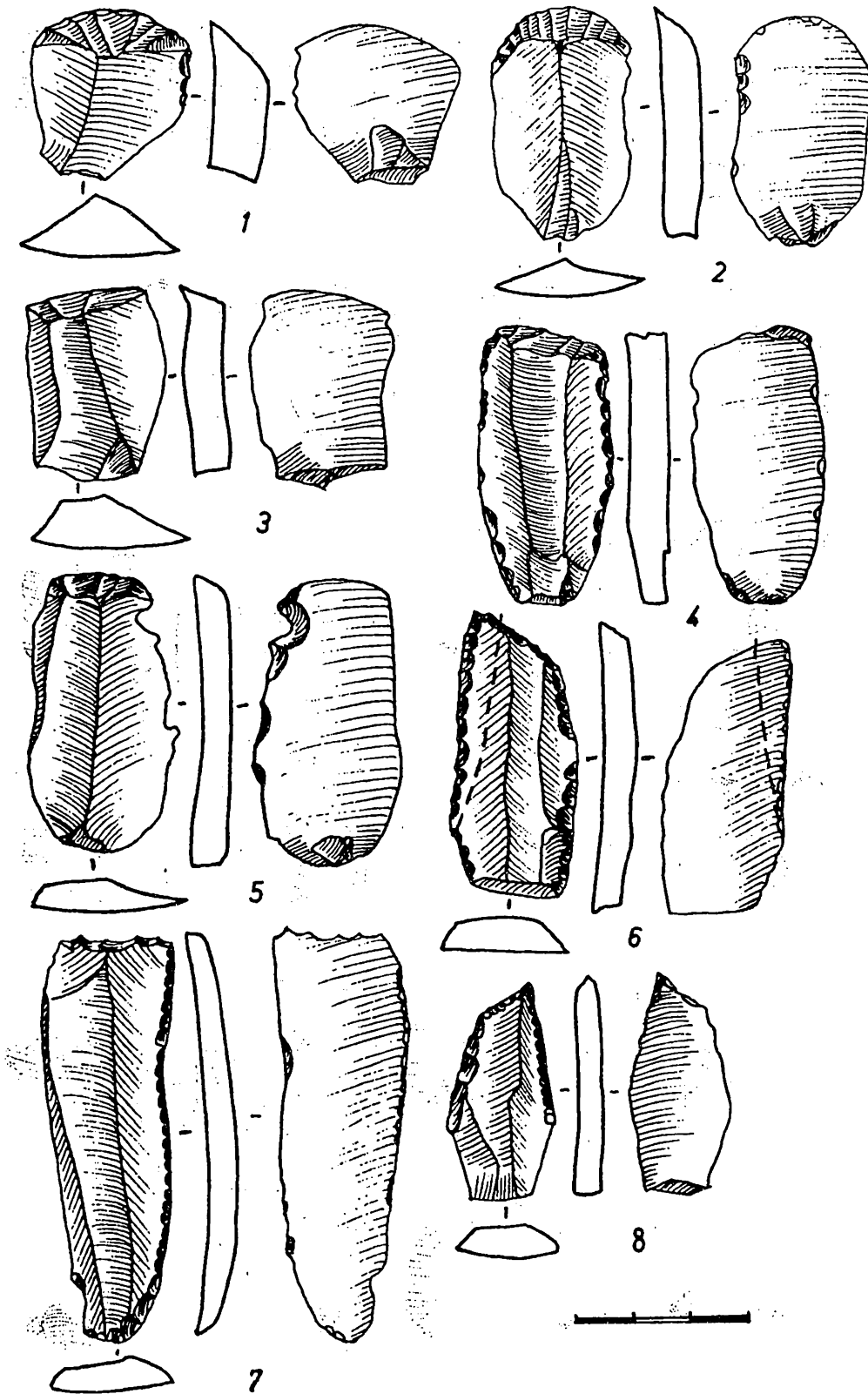

Fig. III. Târgu Frumos. Unelte de silex. 1-5, gratoare; 6-7, lame retușate; 8, străpungător.

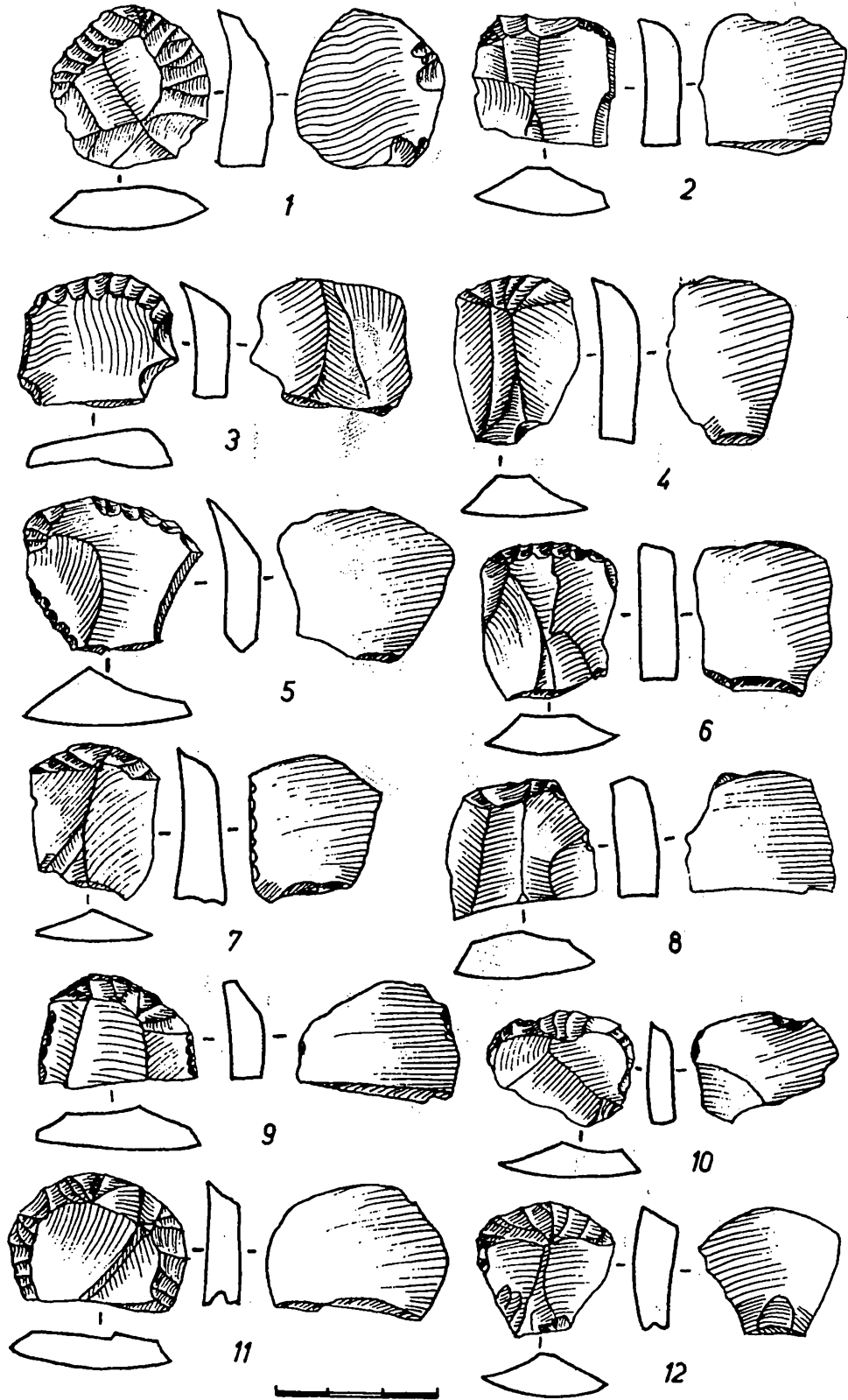

Fig. IV. Târgu Frumos. Unelte de silex. 1-12, gratoare.

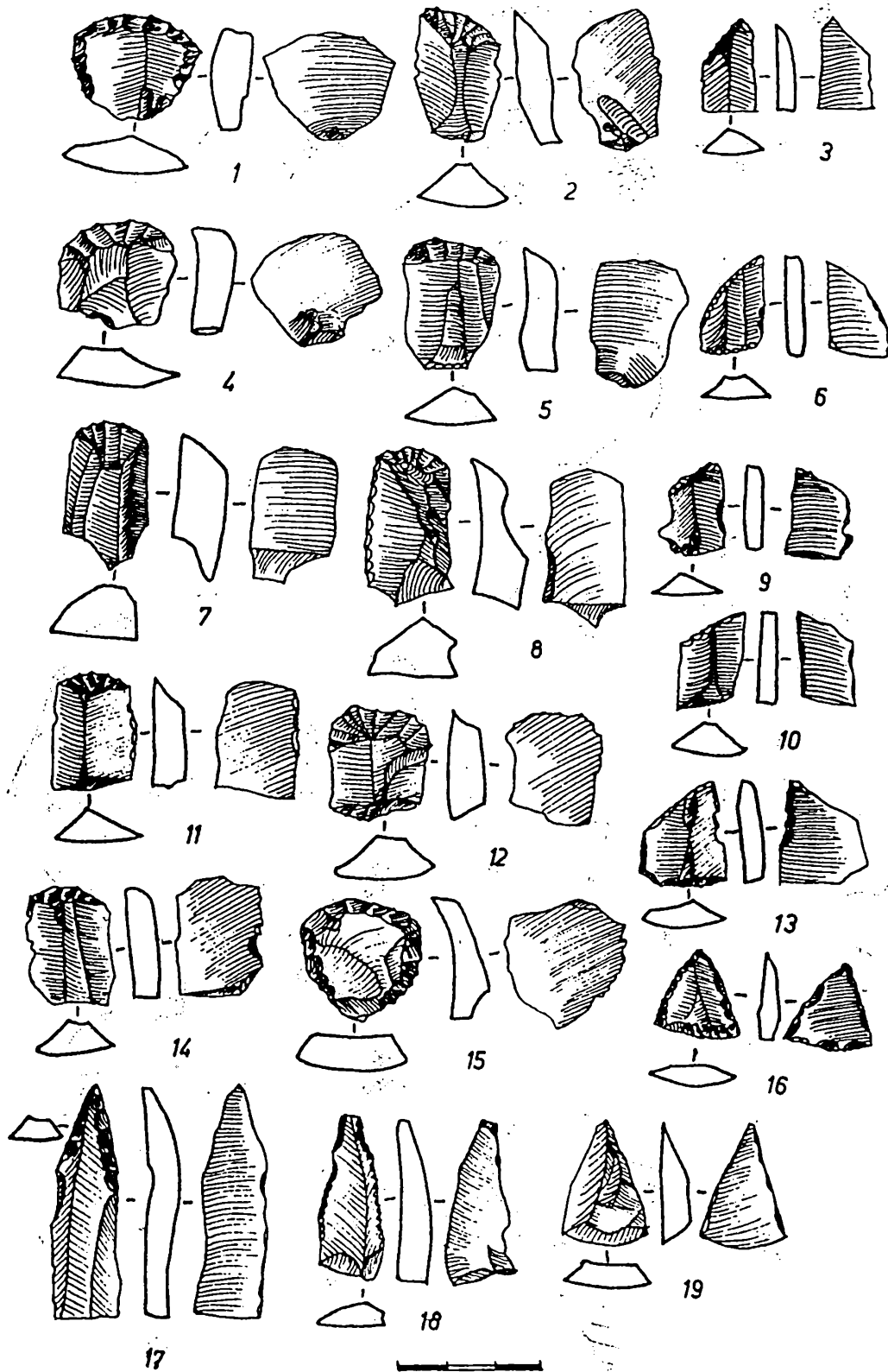

Fig. V. Târgu Frumos. Unelte și arme de silex. 1-2, 4-5, 7-9, 11-12, 14-15, gratoare; 3, 6, 10, 13, piese geometrice; 17-18, străpungătoare; 16, 19, vârfuri de săgeată.

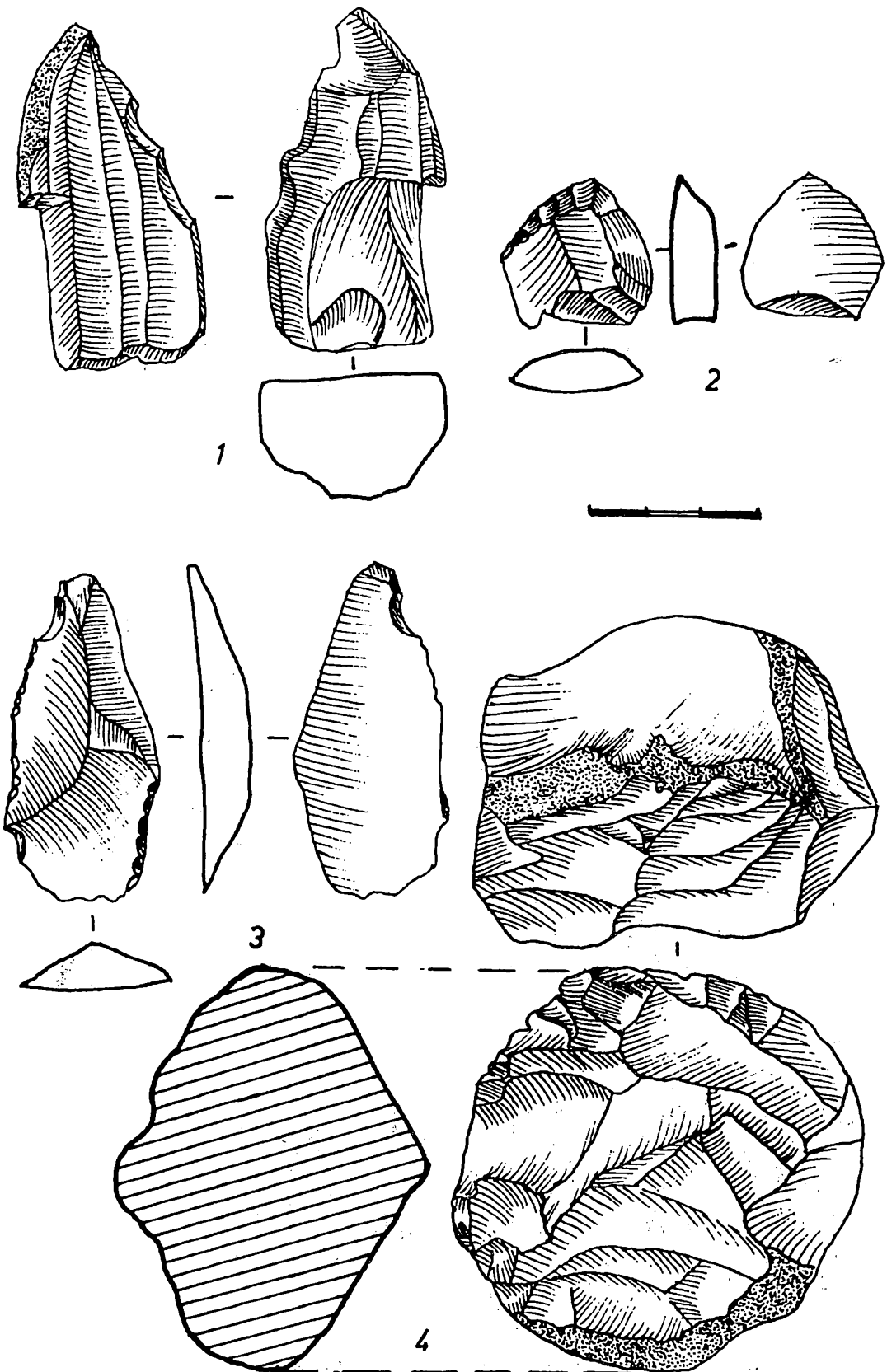

Fig. VI. Târgu Frumos. Unelte și produse primare de debitaj din silix și gresie. 1, 4, nuclee; 2, gratoar, 3, lamă retușată din gresie.

categoria uneltelor. În nivelul al II-lea lamele retușate sunt mai diversificate tipologic decât în nivelul anterior (proporțional ele reprezintă 18,32%). Dintre lamele simple retușate amintim un exemplar cu retușe fine pe ambele laturi, din silix de Nistru și, un altul, asemănător, din silix de Prut, cu latura dreaptă aproape rectilinie și cu latura stângă sinuoasă. În același subtip am încadrat lamele cu retușe de uzură pe una din laturi și cu cealaltă latură retușată sau parțial retușată. În nivelul al III-lea proporția lamelor retușate se menține aproximativ la același nivel (17,82%). Nu s-a descoperit nici un exemplar retușat pe ambele laturi, în schimb sunt destul de numeroase cele retușate pe una din laturi. Remarcăm un exemplar de dimensiuni mari – acest gen de suport fiind destul de rar întâlnit în utilajul de la Târgu Frumos – cu retușe pe ambele suprafețe ale laturii stângi (fig. III/7).

Lamele trunchiate reprezintă 6,67% în nivelul I, 3,05% în nivelul al II-lea și 8,91% în nivelul al III-lea. În nivelul al II-lea remarcăm un exemplar microlitic, cu trunchiere oblică retușată și cu retușe fine pe latura dreaptă ce-i dau aspectul unui perçoir (fig. V/3), precum și un altul dublu trunchiat, de aceeași dimensiuni. În nivelul III lamele trunchiate sunt mai variate. Menționăm un exemplar cu trunchiere concavă retușată și un altul cu trunchiere dreaptă retușată.

Lamele cu scobituri retușate sunt slab reprezentate în grupa lamelor din așezarea de la Târgu Frumos. Nu s-a descoperit nici un exemplar de acest fel în nivelul I, unul singur în nivelul al II-lea (0,76%) (pe lamă mijlocie de decorticare din silix de Nistru, cu latura stângă retușată abrupt și cu scobitura retușată pe latura dreaptă) și 2 în nivelul al III-lea (1,98%), unul din ele prezentând un interes deosebit deoarece este confecționat pe o lamă macrolitică fragmentară, cu scobituri retușate atât pe latura dreaptă cât și pe cea stângă și cu urme de cortex pe suprafața dorsală.

În număr la fel de mic sunt prezente și lamele cu lustru (lipsesc în nivelul I, 2 exemplare în nivelul al II-lea (1,53%) și 2 exemplare în nivelul al III-lea (1,98%). Remarcăm un exemplar din nivelul al II-lea cu urme de lustru pe ambele părți ale laturii stângi și cu retușe în porțiunea distală (fig. III/6), iar din nivelul al III-lea, un altul, cu trunchiere retușată și cu urme de lustru pe latura dreaptă.

Confecționarea pe același tip de suport – lamele – străpungătoarele se diferențiază de acestea prin tipul de retușe și prin dimensiunile părții active. Numărul lor este relativ scăzut, fiind prezente doar în nivelurile al II-lea și al III-lea în proporții de 6,10% (8 exemplare) și, respectiv, 5,94% (6 exemplare). Pentru nivelul al II-lea menționăm un exemplar pe trunchiere concavă retușată, având ca suport o lamă mijlocie cu laturile parțial retușate și un altul microlitic, lucrat cu o deosebită fințe. Din nivelul al III-lea se remarcă un exemplar cu retușe continue abrupte pe ambele laturi (fig. V/17).

Deși vânătoarea avea încă un rol destul de important în viața comunităților ce au trăit în faza a III-a a culturii Precucuteni¹³ numărul vârfurilor de săgeată descoperite la Târgu Frumos este foarte mic. Ele lipsesc cu desăvârșire în nivelul I, în nivelul al II-lea au fost descoperite 4 exemplare (3,05%), iar în nivelul al III-lea 6 exemplare (5,94%). Având siguranța că ele au existat în această perioadă, singura explicație relativ la lipsa lor ar putea fi pierderea în timpul folosirii. Exemplarele descoperite (fig. II/13, 14, 16, 19) sunt de dimensiuni mici și mijlocii și sunt confecționate pe așchii. Menționăm existența unui exemplar în curs de prelucrare și a altuia retușat în întregime.

Grupa burinelor este la fel de slab reprezentată. Numărul lor foarte mic evidențiază faptul că funcția pe care o îndeplineau putea fi înlocuită de munca realizată cu un alt tip de unealtă. Ele lipsesc în nivelul I, în nivelul al II-lea au fost descoperite 2 exemplare (1,53%), iar în nivelul al III-lea 4 exemplare (3,96%).

Prezența pieselor geometrice, dovedind persistența unei tradiții epipaleolitice transmisă prin filieră liniar-ceramică și Boian, este importantă chiar dacă numărul lor nu este mare. Cu o singură excepție sunt trapeziforme. Lipsesc în nivelul I, iar în celelalte niveluri au fost descoperite câte 3 exemplare reprezentând 2,29% și, respectiv, 2,97%. Din nivelul al II-lea amintim un exemplar confecționat pe lamă microlitică cu o latură trunchiată oblic și retușată și cu cealaltă ușor convexă și retușată (fig. V/6) și un altul – paralelogram – cu laturile trunchiate oblic și retușate (fig. V/10). Menționăm, de asemenea, descoperirea în nivelul al III-lea a unui trapez atipic pe lamă mijlocie, cu o latură trunchiată oblic și cu cealaltă trunchiată drept, ambele retușate (fig. V/13). Demn de remarcat este faptul că pe nici unul din exemplare nu se observă urme de lustru, ceea ce ne îndreptățește să nu le considerăm inserții pentru seceri ci, mai degrabă, armături cu tăiș transversal.

Produsele primare de debitaj: lame, așchii, nuclee, împreună cu deșeurile, alcătuiesc mai mult de 50% din totalul inventarului litic. Cele mai numeroase sunt lamele neretușate, în marea lor majoritate de dimensiuni mijlocii, cu secțiuni triunghiulară, rareori trapezoidală. Existența atelierelor, menționate (din

¹³ Determinările au fost făcute de prof. dr. Sergiu Haimovici de la Universitatea „Al. I. Cuza” Iași.

L3 și L4), din nivelul al II-lea poate explica, în parte, numărul relativ mare de lame neretușate din acest nivel (111 exemplare). Unele exemplare prezintă retușe de uzură pe una sau pe ambele laturi. Așchiile care, alături de deșeurile de cioplire, atestă o prelucrare pe loc a materialului litic, sunt de mărimi mici și mijlocii, 2 exemplare din nivelul al II-lea prezentând chiar retușe de folosire. Relativ la nuclee, trebuie arătat că majoritatea sunt epuizate, unele fiind refolosite ca percutoare sau frecătoare, păstrând încă urmele desprinderilor lamelare și așchiale (fig. VI/4). Remarcăm un exemplar descoperit în nivelul al II-lea, cvasiconic, fragmentar, cu aspect tardenoasian ce sugerează folosirea chiar și în această perioadă a unor tehnici de cioplire mai vechi (fig. VI/1).

În ceea ce privește dimensiunile pieselor, trebuie precizat că majoritatea exemplarelor descoperite la Târgu Frumos sunt de mărimi mijlocii, proporția uneltelor mari nedepășind 5% în nici unul din cele trei niveluri, în timp ce uneltele microlitice trec chiar peste 30% în nivelul al II-lea. Dimensiunile relativ reduse ale uneltelor comunităților de la Târgu Frumos, față de caracteristicile acestei faze¹⁴, existența unor unelte tipice confecționate pe suport (lame și așchii) mijlociu și chiar microlitic cu cortex, ca și lipsa nucleelor abandonate înainte de epuizarea totală, documentează faptul că precucutenienii din această așezare făceau o oarecare economie de materie primă, determinată, probabil, de o distanță destul de mare față de sursa de aprovizionare.

Putem afirma deci că, în linii generale, așezarea Precucuteni III de la Târgu Frumos se încadrează în caracteristicile așezărilor de acest fel cercetate până în prezent¹⁵. Numărul mare de unelte – pentru o suprafață cercetată destul de redusă – dovedește că avem de-a face cu comunități foarte bogate, iar varietatea tipologică o depășește pe cea din așezările de la Târpești¹⁶ și Andrieșeni¹⁷ (singurele despre care avem date referitoare la utilajul litic cioplit), concurând-o pe cea a comunităților de același fel din așezările cercetate în Ucraina¹⁸ și prefigurând bogăția uneltelor și armelor din cultura Cucuteni-Tripolie.

Ca o caracteristică a acestei faze – și chiar a întregii culturi – remarcăm predominarea gratoarelor, urmate procentual de lamele retușate, situație moștenită din cultura ceramicii liniare și care se va schimba treptat în cultura Cucuteni. Remarcăm menținerea unei tradiții epipaleolitice prin existența – într-un procent destul de redus – a unor piese geometrice și a unui număr considerabil – pentru caracteristicile perioadei – de unelte microlitice (ce poate fi determinat însă și de relativa lipsă de materie primă).

Comunitățile de la Târgu Frumos au preferat silexul – pentru calitățile sale fizico-mecanice superioare – numărul pieselor de gresie și silicolit fiind foarte redus în inventarul lor. Relativ la funcțiile uneltelor, am evitat să ne hazardăm în analogii pe baza puținelor analize traseologice (chiar dacă acestea sunt făcute pe loturi de unelte aparținând culturii Tripolie A¹⁹), preferând să așteptăm rezultatele unor analize ce vor fi făcute pe unelte descoperite în așezarea de la Târgu Frumos²⁰.

CONSIDÉRATIONS PRÉLIMINAIRES SUR L'OUTILLAGE LITHIQUE DE L'ÉTABLISSEMENT PRÉCUCUTENIENNE DE TÂRGU FRUMOS

RÉSUMÉ

Dans cet ouvrage les auteurs présentent les outils et les armes en silex taillé découvertes dans l'établissement Précucuteni III de Târgu Frumos. Dans cette station, avec un riche gisement archéologique, a été fouillée une surface de 110 m². A cette occasion on a découvert plusieurs habitations et une demeure enterrée, onze fosses et un riche matériel céramique et lithique.

Les outils et les armes ont été travaillés sur place en silex du Prouth, du Dniestre, balkanique, du Plateau Central de la Moldavie, du Vrancea et en grès siliceuse glauconitique. Les auteurs ont partagé les 603 outils et armes en silex taillé dans le mode suivant: a) produits primaire de débitage; b) outils finis; c) déchets.

Les outils finis se trouvent dans un pourcentage de 40,97% et les produits primaire de débitage représentent 59,03% de la totalité d'outillage lithique. Dans cette catégorie des outils s'inscrivent: les grattoirs sur lames et éclats, d'une grande variété typologique; les lames retouchées; les perçoirs; les pièces géométriques; pointes de flèches. Jusqu'à présent on a découvert quelques lames retouchées avec traces de polissage. Il faut mentionner que les pièces microlithiques sont assez nombreuses, une situation un peu différente vis-à-vis de Târpești.

Ces considérations préliminaires nous montrent l'importance d'outillage lithique découvert dans la station précucutenienne de Târgu Frumos, un établissement très intéressant et riche pour la troisième phase de cette civilisation.

¹⁴ S. Marinescu-Bîlcu afirmă în *Cultura Precucuteni pe teritoriul României*, București, 1974, p. 51, că „microlitismul este cu totul accidental în Precucuteni III”.

¹⁵ S. Marinescu-Bîlcu, *op. cit.*, 1974, p. 44-52; eadem, *op. cit.*, 1985, p. 27-28; S. Marinescu-Bîlcu, M. Cărciumaru, A. Muraru, *op. cit.*, 1985, p. 650-653; Al. Păunescu, *op. cit.*, 1970, p. 45-47.

¹⁶ *Ibidem*.

¹⁷ Al. Păunescu, *op. cit.*, 1970, anexa nr. 6D.

¹⁸ V. G. Zbenovici, *op. cit.*, p. 48-49.

¹⁹ În lucrarea sa V. G. Zbenovici, *op. cit.*, 1989, face referiri la analizele efectuate de G. F. Corobcova pe uneltele aparținând culturii Tripolie A din Ucraina.

²⁰ În cadrul colaborării între Institutul de Arheologie din Iași și Universitatea din Liège un lot de unelte de la Târgu Frumos va fi supus unor analize traseologice la laborator din Belgia.

LÉGENDE DES FIGURES

Fig. I. Târgu Frumos. Outils en silex. 1-10, grattoirs.

Fig. II. Târgu Frumos. Outils et armes en silex. 1, 3, 5-6, 9-10, 12, grattoirs; 2, lame sans retouches; 4, pièce géométrique; 7-8, perçoirs; 11, lame retouchée; 13-14, pointes de flèche.

Fig. III. Târgu Frumos. Outils en silex. 1-5, grattoirs; 6-7, lames retouchées; 8, perçoir.

Fig. IV. Târgu Frumos. Outils en silex. 1-12, grattoirs.

Fig. V. Târgu Frumos. Outils et armes en silex. 1-2, 4-5, 7-9, 11-12, 14-15, grattoirs; 3, 6, 10, 13, pièces géométriques; 17-18, perçoirs; 16, 19, pointes de flèches.

Fig. VI. Târgu Frumos. Outils et produits primaires de débitage en silex et en grès. 1, 4, nucléés; 2, grattoir; 3, lame retouché en grès.